

„Jog és irodalom” szimpózium

A MŰVÉSZET SZABADSÁGA ÉS AZ ESZTÉTIKAI ÍTÉLETEK

SÓLYOM PÉTER
egyetemi tanársegéd (DE ÁJK)

*Mondjam-e, hogy én vagyok, s mégsem én vagyok
Thomas Buddenbrook, Lorenzo és a kis Friedemann úr,
Klaus Heinrich és Aschenbach is?*

(Gyergyai Albert: Thomas Mann)

I. A művészet szabadságának megkülönböztetett szerepe

A jogalkotói munka nemcsak azért nehéz, mert a jövőre irányul, és a lehetséges esetekre kell a szabályoknak igazolható megoldásokat találni. Hanem azért is, mert a megformált jogszabályszöveg minden fordulatának különös jelentősége lehet a későbbi értelmezői gyakorlat során. Hatványozottan így van ez, ha az Alkotmány szövegével kapcsolatban merül fel ez a probléma. A következőkben azonban nem a jogszabályok grammatikai problémáiról lesz szó, hanem az alapjogvédelem egy sajátos kérdéséről, ami kapcsolatban van a fenti jogalkotási dilemmákkal. A kérdésem az, hogyan lehet átfogóbb védelmet biztosítani a művészet szabadságának: ha az alapjogi dogmatikából következően a vélemény szabadság keretében védelmezzük, vagy ha a művészet speciális diskurzusára tekintettel a külön szakaszban biztosítunk neki védelmet?

A művészet szabadságát a Magyar Köztársaság Alkotmányában is külön szakasz oltalmazza.¹ Ez a megkülönböztetett védelem elég zavarba ejtő. Mivel az Alkotmány nem rendelkezik a korlátozásának feltételeiről, ez akár jelentheti azt is, hogy a művészet szabadsága nem korlátozható.² De erről természetesen nincs szó. A magyar Al-

¹ Alkotmány 70/G.§.

² Mind a magyar, mind a német alkotmány grammatikai értelmezéséből ez következik. Hiszen az alkotmány nem részletezi a korlátozás feltételeit.

kormánybíróság töretlen gyakorlata alapján ugyanis csak az élethez való jog és a tőle elválaszthatatlan emberi méltósághoz való jog élvez korlátlan védelmet. E két jogon kívül a többi alapjog megfelelő indokok alapján korlátozhatóak, így a művészet szabadsága is „más alkotmányos jog vagy érték megvalósítása, így az erkölcsök, vagy a közrend érdekében korlátozható.”³ Arra azonban még nincs kialakult gyakorlat, hogy a művészet szabadság korlátozásának mik a feltételei.

A korlátozhatatlanság ideájával leszámolva a német alkotmánybíróság is megállapította, hogy annak ellenére, hogy az alaptörvény nem utal a művészet szabadságának korlátozhatóságára, az alkotmány értékrendjéből levezethetők ennek korlátai.⁴ Ebben az esetben azokat az elveket kell meghatározni, amelyek a korlátozás lehetőségeit meghatározhatók.

II. A véleménynyilvánítás szabadsága és a művészet szabadságának viszonya

1. A művészet szabadsága, mint a kifejezés szabadsága

A magyar alkotmánybírósági gyakorlat a művészet szabadságát, a kifejezés szabadságának részeként mint az egyén szabad kibontakozásának eszközét részesíti védelemben.⁵ Így tehát mint kommunikációs alapjog kapcsolódik a véleményszabadság alapját is képező általános személyiségi jogi konstrukcióhoz. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát is jelenti.”⁶ A művészeti élet szabadságának a lényeges tartalma egyrészt a hatalmi korlátozástól mentes alkotó munkát, másrészt pedig a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítását, vagyis a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jogot jelenti.⁷ A bíróság a véleményszabadság védelmével kapcsolatban is hangsúlyozta, hogy elsősorban magát a szabad kommunikációt részesíti védelemben. Vagyis a véleménynyilvánítás lehetősége védett, a tartalmára tekintett nélkül.

Érdekes azonban, hogy ugyanebben a határozatban a testület a művészeti alkotásokhoz való hozzáférés szabadságát a művészeti szabadságnál fokozottabb védelemben részesíti, hiszen egyenes az általános cselekvési szabadságból vezeti le, az általános személyiségi jogból. Miközben a művészet szabadságával nem hozza közvetlen összefüggésbe az általános személyiségi jogot, pedig felfoghatta volna akár, mint a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog egyik megnyilvánulásaként is. Eközben pedig a művészeti alkotások vásárlását az általános cselekvési szabadság egy megnyilvánulásának tekinti.⁸

³ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat.

⁴ Die Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (a továbbiakban: BverfGE) 30, 173 – Mephisto.

⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

⁶ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

De talán az egyik legérdekesebb kérdés mégis csak az, hogy a bíróság mit kezd azzal a ténnyel, hogy az Alkotmány a művészet szabadságát külön szakaszban is védelemben részesíti. Következik-e ebből, hogy ha valaki művészi formában fejezi ki véleményét, akkor az fokozottabban védett, mintha azt közönséges formában fejti ki. Az eddigi bírósági gyakorlat meglehetősen bizonytalan a kérdésben. Az Alkotmány szövege által sugallt privilegizált státuszt erősítette meg a magyar Alkotmánybíróság, amikor nemzeti jelképek illetve az önkényuralmi jelképek sajátos ábrázolása esetében a művészekre és a tudományos élet képviselőire nem vonatkoztatta véleménykorlátozó döntését.⁹ Ennek szellemében egy nemrég megjelent alapjogi tankönyv világosan le is vonta a következtetést, hogy Magyar Köztársaságban a „tudomány és a művészet a véleménynyilvánítás legszabadabb területe.”¹⁰

Azonban a bíróság az önkényuralmi jelképekről szóló határozatával egyidőben kihirdetett másik ítéletében a nemzeti jelképekkel kapcsolatban, már másképpen vélekedett a művészet szabadságának kitüntetett helyzetéről: „a nemzeti jelképeket illető negatív tartalmú vélemények, a jelképek történetére, értékére, közjogi jelentőségére vonatkozó tudományos nézetek, művészi kifejezések, illetőleg kritikák hangoztatása, esetleg megváltoztatásukat vagy eltörlésüket célzó javaslatok kifejezésre juttatása, értelemszerűen nem eshet büntetőjogi szankcionálás alá, hanem része a véleménynyilvánítás alkotmányos szabadságának.”¹¹ Tehát a bíróság a vélemények, a tudományos nézetek, művészi kifejezések, politikai javaslatok között nem tett különbséget, ugyanolyan mértékű védelemben részesítette. Ezt az irányt erősíti az a fent tett megállapítás, hogy a művészet szabadságának magja a véleménynyilvánítás, s erre tekintettel részeseül fokozott védelemben.

Ha így van, akkor tovább folytatva a gondolatmenetet, ebből az is következik, hogy annak ellenére, hogy korlátozásának körülményeiről az alkotmány nem rendelkezik, osztozik a véleményszabadság korlátaiban.¹²

Igen ám, de azzal, hogy a művészet szabadságát a véleménynyilvánítás szabadságának megfelelő védelemben részesítjük, még nem oldottuk meg teljesen a problémát. Hiszen azzal, hogy külön szakaszban szerepel, arra készíteti az értelmezőit, hogy inkább a védelemben részesített érték specialitására tekintettel alakítsák a gyakorlatot. Vagyis a szakasz önkéntelenül arra készíteti a gyakorlat szereplőit, hogy értelmezzék a művészet fogalmát. Ahhoz, hogy megtudjuk húzni a még védelemben részesülő műalkotások körét, meg kell határozni, hogy mi minősül művészeti alkotásnak.

2. A művészet szabadsága és a művészet fogalma

A művészet fogalmának meghatározásának legnagyobb problémája abban rejlik, hogy minden művészetfogalom valamilyen esztétikai felfogást fejez ki. A művészet jogi fogalma tehát óhatatlanul egy uralkodó esztétikai elvárást szentesít, s így a mű-

⁹ 14/2000. (V.12.) AB határozat.

¹⁰ CHRONOWSKI – DRINÓCZI – PETRÉTEI – TILK – ZELLER: *A Magyar Alkotmányjog III. Alapvető jogok*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2006, 592.

¹¹ 13/2000. (V. 12.) AB határozat.

¹² 24/1996. (VI. 25.) AB határozat.

vészet fogalmának meghatározásán keresztül korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát. Adott esetben szűkebb kifejezési lehetőségeket biztosíthat, mint amit a vélemény szabadság keretében biztosítani lehetne.

A magyar Alkotmánybíróság az egyén szabad kibontakozása, illetve a kifejezés szabadsága mentén értelmezte a művészet szabadságát, és ebből az is következik, hogy a művészi kifejezést, alkotást, véleménynyilvánítást is tartalomtól független védelemben részesíti. Így sérti például a művészet szabadságát az, ha műalkotások kiállításra való bemutatása miniszteri jóváhagyástól függ.¹³

A művészet szabadságának viszonylagos önállósága tehát a véleménynyilvánítás sajátos, művészi formáján nyugszik. Az egyén kifejezési szabadságát oltalmazó gyakorlat azonban el akarja kerülni, hogy a művészet egy bizonyos elképzelésére támaszkodva korlátozza a kifejezési szabadságot. Ezt a problémát érzékelve a magyar társas testület a fenti döntésében azt hangsúlyozta, hogy a hivatalos bíráló előírása egy kiállítás megrendezhetőségével kapcsolatban, korlátozza a kifejezés szabadságát. De azt megengedhetőnek tartotta, hogy szakvélemény alapján döntsön egy állami intézmény arról, hogy mi minősül művészeti alkotásnak, s mi nem.¹⁴ Azonban a művészet fogalmának jogi meghatározásához nem adott meg kritériumokat.

A német alkotmányos gyakorlat szerint a művészet szabadságának minél szélesebb védelme érdekében a művészet fogalmát a lehető legnyitottabban kell értelmezni. Ám ez a nyitott értelmezés nem jelentheti azt, hogy tilos a művészet fogalmát definiálni.¹⁵ A művészet fogalmának meghatározása a külön alkotmányos szakaszban való szabályozás miatt elkerülhetetlen. Éppen ezért a fogalom meghatározásakor úgy kell eljárni, hogy sem tartalmi, sem pedig formai szempontok alapján ne privilegizáljon esztétikai felfogásokat. Ennek megfelelően a német joggyakorlatban művészetnek minősül az olyan szabad alkotó munka létrejött alkotás, amely valamilyen meghatározott formanyelvet használ.¹⁶

A művészet fogalmának meghatározása során a bíróság figyelembe veheti azt, hogy maga a művész hogyan tekint tevékenységére. Művészi alkotás létrehozása volt-e egyáltalán a célja. Ennek megfelelően nem tekinthető művészetnek, amikor egy épületet az ott folyó építkezés miatt takarnak le, de művészeti alkotásnak tekinthető, amennyiben ezt művészi célokkal teszik.¹⁷

Kérdés, hogy ez a nyitott művészet fogalom, mennyire képes gátat szabni az egy bizonyos esztétikai felfogáson alapuló, s ebből következően korlátozó fogalom meghatározásokkal szemben. A művészet szabadságának külön szakaszban való biztosítása felveti azt a kérdést, hogy mivel igazolható ez a megkülönböztetett védelem? Nem kell sokáig töprengeni, hogy arra jussunk, hogy ezt csak a véleménynyilvánítás sajátos esztétikai minősége indokolhatja, amelynek az állam különös értéket tulajdonít. Azzal, hogy a művészet szabadságát külön védelemben részesítettük, már érvényre jutattunk egy esztétikai felfogást, amit nem tudunk elfedni a művészet fogalmának nyitott értelmezésével.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ MICHAEL SACHS: *Verfassungsrecht II. Grundrechte*. Berlin – Heidelberg – New York: Springer Verlag, 2003, 309.

¹⁶ BVerfGE 30, 173 – Mephisto, illetve SACHS i. m. 309.

¹⁷ VG Berlin, NJW 1995, 2650, idézi SACHS i. m. 310.

A művészet szabadságának tehát nemcsak az alkotmány értékrendjéből következő (erkölcsi) korlátai lehetnek, hanem a művészet fogalmának meghatározásából következő esztétikai korlátai is.

Ebbe az irányba mutatnak a későbbiekben elemzésre kerülő *Mephisto*-döntés vagy újabban az *Esra*-határozatok. Talán közelebb visz a művészet szabadságának eszmei forrásaihoz, ha a klasszikus idealizmus művészet felfogását hívjuk segítségül.

III. Schiller esztétikai állama

A művészetnek valamilyen különös szerepet kell játszania a közösség életében ahhoz, hogy ilyen kiemelt védelemben részesüljön. Schiller volt az, aki a szabadság rendjének megvalósításában stratégiai szerepet tulajdonított a művészetnek. „A szépségen keresztül jutunk el a szabadsághoz.”¹⁸ A régi rend átalakításához azonban támogatás kell szerezni a szabadság ügyének, a művészet feladata, hogy fogékonyra tegye az embereket a szabadságra. „Minden javításnak politikai téren a jellem nemesbedéséből kell kiindulnia – de hogyan nemesedhetnék egy jellem egy barbár alkotmány befolyása alatt? E célból tehát egy olyan eszközt kell keresni, amelyet nem az állam szolgáltat, s olyan forrásokat kellene megnyitni, amelyek minden politikai romlás mellett tiszták maradnak. [...] Ez az eszköz a szépművészet, ezek a források az ő halhatatlan mintáiban nyílnak meg. [...] Minden alól, ami pozitív, s amit emberi konvenció vezetett be, művészet és tudomány fel van mentve, s mind a kettő teljesen sérthetetlen az emberek önkénye számára.¹⁹[...] Ha az igazság győzni akar az erővel vívott harcban, akkor előbb magának is erővé kell válnia, és szószólójává a jelenségek birodalmában egy ösztönt kell felállítania. Mert az ösztönök az egyetlen mozgató erők az érzés világában.”²⁰

De ez a politikai szerepvállalás speciális elvárásokat is támasztott a művészetrel szemben. Ha a költészet példáját vesszük. Az esztétikai tartalom alapja egyrészt „a szellem az anyaggal való belső kapcsolatában” rejlik, másrészt „egy produktumnak az érzéköpességre és az eszmealkotóképességre való együttes vonatkozásában.”²¹ „Az igazi szépnek összhangban kell lenni egyfelől a természettel, másfelől az eszménnyel.”²² A költők különös szabadsággal rendelkeznek, „ami meg van engedve az ártatlan természetnek, meg van engedve neki is”²³ (naivitás követelménye). „De csak a szép természet igazolhatja ezeket a szabadságokat. Nem szabad, hogy a vágy egyoldalú kitörései legyenek, mert minden, ami pusztá szükségletből ered, megvetésre méltó. [...] Ugyanaz a költő tehát, aki megengedheti magának, hogy ilyen alantasan emberi érzések részeseivé tegyen bennünket, kell, hogy másfelől fel tudjon emelni mindahhoz, ami nagy és szép és fenségesen emberi.”²⁴

¹⁸ FRIEDRICH SCHILLER: Levelek az ember esztétikai neveléséről. in Uő: *Válogatott esztétikai írásai*. Budapest: Magyar Helikon, 1960, 173.

¹⁹ Uo. 194–195.

²⁰ Uo. 192..

²¹ SCHILLER: Naív és szentimentális költészetéről. in Uő i. m. 331.

²² Uo.

²³ Uo. 333.

²⁴ Uo. 334.

Csak azok a költők vagy művészek jogosultak erre a széles, a schilleri értelemben korlátlan szabadságra, akik képesek megfelelni a fenti esztétikai elvárásnak. A művészet szabadságának már ez a megfogalmazása magába rejti azt a feszültséget, amelylyel a kortárs joggyakorlat is küzd: a művészet (korlátlan) szabadságának tétele és a tartalmi esztétikai elvárások korlátozó hatásainak feloldhatatlannak tűnő feszültsége.

IV. A *Bovaryné* esete

Igen ám, de az esztétikai elvárások is folyamatos változáson mennek keresztül. Azok az alkotások, amelyek megpróbálnak alakítani az uralkodó esztétikai felfogásokon, nagyon könnyen kicsúszhatnak a művészeti szabadság védőhálójából. Az, hogy miként lehetnek morális következményei egy új esztétikai formának, jól példázza Flaubert regényének pere. A botrányt a szerző új elbeszélés-technikája váltotta ki, amelynek újdonsága abban állt, hogy az ábrázolt személy belső monológjait a szerző nem különítette el az egyéb leíró vagy elbeszélő részekétől, és így magának az olvasónak kell eldöntenie, hogy azt egy igaz kijelentésnek fogadja el, vagy a szereplőt jellemző véleménynek.²⁵

A bíróság, habár felmentette a szerzőt, megdorgálta e szokatlan elbeszélésmód miatt: „tekintve, hogy se jellemrajz, se helyszínrajz ürügyén nem szabad idézni olyan személyek kicsapongó tetteit, mondásait és gesztusait, akiknek megjelenítését az író feladatának tekinti, hogy továbbá szellemi termékek és képzőművészeti alkotások esetében az ilyen megjelenítés egyfajta realizmust eredményez, amely tagadja a szépet és a jót, s amely a szellemet és a szemet hasonlóképpen sértő további művek létrehozásával a közszellem és a jó erkölcs állandó megbotránkoztatását eredményezi.”²⁶

Ezzel az új elbeszélő móddal Flaubert olyan új, szorongató helyzetbe kényszerítette az olvasóit, akik egyrészt kénytelenek voltak a dolgokat szokatlan pontossággal észlelni, másrészt pedig bizonytalanságban hagyta őket abban, hogy a megfelelő nézőpontból olvassák-e történetet. A szóban forgó passzusok vajon a házasságtörés dicsőítéseként értelmezhetőek, vagy inkább a szereplő személyiségének megformálásában játszanak szerepet. A következtetés: egy személyről adott leírás alapján nem lehet mindig egyértelmű erkölcsi ítéletet alkotni.²⁷

Amint a fenti példa is mutatja az új esztétikai formák átstrukturálhatják azt az élet-tapasztalatot is, amelyből az erkölcsi elvárásaink táplálkoznak. Ezért az az új elbeszélésmód, amely felborította a valóság és a fikció megkülönböztetések olvasói szokásait, a közösség erkölcsi szabályait is megsértette.

V. A *Lázadó Krisztus* esete

De a magyar irodalmi hagyományból is lehet példát hozni hasonló perekre. Ezek közül az egyik legjelentősebb József Attila *Lázadó Krisztus* című verse kapcsán megindult per.

²⁵ HANS ROBERT JAUSS: Az irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja. In *Uő: Recepcióesztétika – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Budapest: Osiris, 1997, 81.

²⁶ E. AUERBACH: *Dargestellte Wirklichkeit in den abendländlichen Literatur*. Bern, 1946, 717. idézi: JAUSS i. m. 81.

²⁷ JAUSS i. m. 81.

József Attila 1923. októberében jelentette meg *Lázadó Krisztus* című versét a *Kék-madár* című lapban Szegeden.²⁸ Ezután a helyi jobboldali sajtóban éles kritikák keresztüztübe került, aminek végül egy ügyészi feljelentés, majd büntetőeljárás megindítása lett a következménye, végül sajtó útján elkövetett istengyalázás vétségével vádolták meg, és elsőfokon el is ítélték.

A vád szerint a vers Isten ellen intézett, gyalázó kifejezések által közbotrányt okozott. Különösen a következő sorok: „Lázadó Krisztus, S munkámban, Uram, érek annyit mint Te, Nagy passziódban; A szemed lesz, hogy mindent láss meg itten. Bizony mondom, még nincsen is szemed, Most nem látsz. Lennél már igazságos, Isten! Fáradt baromként reszket lelke, teste, vagy roskadt lelke igéket emel még, s kilógatja fakult, sápadt szívét, Mint akasztott ember szederjes, szürke Nyelvét.”

A vád indoklása szerint a versben foglalt egész gondolatmenet, de különösen a fent idézett része Isten ellen intézett kifejezéseket foglalnak magukban, amelyeknek sajtó útján való közlése alkalmas a közbotrány kiváltására.

A szerző a vádhoz írt kifogásában hiába ajánlotta a bíróság figyelmébe saját szerzői értelmezését. Mely szerint „Ha a királyi ügyészség a filozófiai szemüvegen keresztül olvasta volna a verset, akkor tudatában lett volna annak, hogy a gondolatmenete nem Krisztust, Istent gyalázza, hanem az örök dolgozó embernek Krisztussá szimbolizált alakjában fordul az Istenhez.”²⁹ Az inkriminált kifejezésekkel kapcsolatban pedig megjegyzi, hogy a véges erővel teljesített véges eredmény nem kisebb mint a végtelen erővel teljesített végtelen eredmény. Tehát a mai korban elcsüggedt emberiségnek próbálja visszaadni az önbizalmat, anélkül, hogy ezzel Istent gyalázná. Illetve nem mellékesen felhívja arra is a figyelmet, hogy a kilencedik versszak végén az idézőjel bezárul, s ez után a költemény beszélője a most élő dolgozó ember, így az itt leírtak még átvitt értelemben sem érthetők Krisztusra.

A bíróság azonban a fenti érvelést figyelmen kívül hagyva, a vád érvelését elfogadva megállapította, hogy a költemény egyes Isten ellen intézett gyalázó kifejezéseivel közbotrányt okozott. E kifejezések a következők: „Lázadó Krisztus”, „Ó Uramisten, ne légy Te a Jóság! Ne légy más, mint az Igazságos Úr! [...]”, „Ronggyá nem mosná élet-subád ember átka [...]”, „S aranyszavad átváltozott rossz, kongó Ércce.” „S munkámban, Uram, érek annyit, mint Te Nagy passziódban [...]” „Lennél immár igazságos, Isten!”

József Attila védekezésben ismételt hangsúlyozta, hogy a költemény megírásával az volt a célja, hogy a háború és forradalom után nyomorúságban élő embernek, amennyire erejéből kitelik, visszaadja önbizalmát, melyet elveszített, illetve az őt megillető magaslatra emelje. A cím az örök embert jelképezi, aki mindig többet akar, aki azért teremtett, hogy az ember életének értelméhez közelebb férközzék. A költeményben az ember sorsát jelképezi, és azt hangoztatja, hogy véges erővel véges munkát végezni éppen olyan érdem, mint végtelen erővel végtelent. Istent gyaláznai nem volt szándékában, e költeményt éppen Isten dicsőségét szolgálja.

²⁸ CSIFFÁRY GABRIELLA: *A vádlott József Attila – a költő pereit. Budapesti Fővárosi Levéltár, 2005*, <http://www.bparchiv.hu/demo/magyar/jozsefattila/virtualis/jozsefattila.html>. A *Lázadó Krisztus* perének összefoglalásakor az ezen a honlapon gondosan összegyűjtött dokumentációra támaszkodtam.

²⁹ Vagyis a paraklétoszi szerephagyomány egyik megnyilvánulásaként, egy közösség szószólójaként lép fel az isteni felsőbb hatalomnál.

A költő védekezését a bíróság nem fogadta el, és 8 hónap fogházra, valamint 200 000 korona pénzbüntetésre ítélte.

Ezt később a Budapesti Ítéltábla is megerősítette, enyhítve kissé a büntetésen, a fogház büntetést leszállította egy hónapra. Végül hosszú, megviselő procedúra után a Kúria felmentette a költőt.

A bíróság indoklása szerint a vers azért nem gyalázza Istent, mert a cím alatt a költeményből kitűnőleg a földi igazságtalanság ellen lázadó embert kell érteni, aki az isteni igazságosság megvalósulását kéri Istentől. Ezt fejezik ki az első fokú bíróság által idézett részek is. E sorok nem tagadják az Isten-eszmét, hanem csak annak a földi megvalósulására irányuló kérelmet fejeznek ki, nem is tiszteletlen módon, hanem az elkeseredés és a könyörgés hangján. „A munkámban, Uram, érek annyit, mint Te nagy passziódban”, kitételben csupán merész összehasonlítás van az Isten végtelen és az általa alkotott ember véges munkája között, amely összehasonlításból esetleg kivethető vallásellenes jelentőséget teljesen ellensúlyozza és megcáfolja a költemény ezután következő, vallásosságtól és költői erőtől hevített része. Ebben ugyanis az a gondolat jut kifejezésre, hogy a szenvedő ember lelke nemsokára része, azaz szeme lesz az isteni lénynek, amely ily módon jobban meg fogja látni a földi nyomorúságot és igazságtalanságot. A költemény ezen részében tehát a költőnek a túlvilági hite, vagyis vallásos érzése nyilvánul meg.

Végül a bíróság általános érvénnyel megállapította, hogy istengyalázás vétségének megállapításához nem is elégséges a vádtárgyává tett kifejezéseknek botrányokozásra alkalmas volta, hanem az is szükséges, hogy azok által a vádlott közbotrányt is okozzon. Az, hogy ez megtörtént a tényállásból nem vonható le.

Ennél az esetnél tehát láthatjuk, hogy milyen széles korlátozási lehetőséget enged az a joggyakorlat által követett mérce, mely szerint a véleménynyilvánítás (s egyben a művészet szabadságának) korlátozásához elégséges az is, ha a kérdéses kifejezések alkalmasak a közbotrány okozására, azaz a többség erkölcsi normáinak a megsértésére. Nemhogy károkozásról nem beszélhetünk, de még sérelemnek sem kell bekövetkeznie a szabadság korlátozásához. A vers már megalkotottságában alkalmas arra, hogy sérelmet okozzon. A költő ugyanis olyan szokatlan kifejezéseket, szóképeket használ, és ezek segítségével úgy ábrázolja az Istennel folytatott párbeszédet, ami radikálisan elütött az uralkodó klasszicista esztétikai elvárásoktól. Ez a radikális eltérés pedig erkölcsi nehezítést vont maga után.

Ebben az ügyben igaz a Kúria felmentette József Attilát, de az alsóbb bíróságok fent tárgyalt széles korlátozást engedő gyakorlatán nem tudott változtatni. Az ítéletben rögzített általános tételt, amely megkívánta volna a korlátozáshoz legalább a sérelem okozását, nem követte a gyakorlat.

Ezt illusztrálja Radnóti Miklós hét évvel későbbi pere az *Újmódi pásztorok* kötet kapcsán.

A vád szerint Radnóti Miklós *Újmódi pásztorok éneke* kötetében az *Arckép* és a *Pirul a naptól már az őszi bogvó* című versek alkalmasak arra, hogy az állam által elismert hitfelekezet vallásos tiszteletének a tárgyát meggyalázza, s ezáltal közbotrányt okozzon. Az *Arckép* című vers a tárgyat összehasonlíja Krisztussal: „annak sem volt szakálla, szöke volt és lányok álmódtak róla éjjelenként.” A *Pirul a naptól már az őszi*

bogyó című versben a költő a szőke pogány szeretőjéről ír, akinek a feszület is látja csókját és megcsodálja őt egy szerelmes szakállas férfi szentképe.³⁰

A bíróság szerint Radnóti Miklós az *Arckép* c. versében magát Krisztussal hasonlítja össze. Mint az övé, olyan lehetett külső formája, és lányok álmotak vele éjjelenként. A vádlott tehát Krisztusról, mint emberről ír. A maga jelentőségét akarja emelni ezzel, hogy magát a keresztény vallási tisztelet legfőbbjéhez, az emberré lett Krisztushoz hasonlítja.

Második versében szeretőjéről ír, akivel csókolózását a feszület is látja, s mindig megcsudálja őt a szerelmes, szakállas férfiszentség. Ebben a versben Radnóti Miklós a bűnösökért meghalt Krisztusnak a keresztthalált szimbolizáló, és a katolikus vallásos tiszteletének tárgyát tevő feszületet állítja a maga szerelmi életének körébe. Így a vallásos szertartásra rendelt helyiségen kívül, és nem a vallásos szertartás alkalmával tett profánizáló verseivel meggyalázza a Krisztust jelképező feszületet, amikor az emberré lett üdvözítőt a maga szeretkezéseivel hozza kapcsolatba.³¹

Radnóti a bírósághoz intézett levelében csalódottan fűzi hozzá az ítélethez, hogy téves döntésük oka az, „[...] hogy a bíróság irodalmi kérdésekben jártas szakértő véleményének kikérése nélkül bírálta el verseimet s maga pedig nem rendelkezik, nem is rendelkezhetik oly szakértelemmel, mint ily megnyugtató ítélet hozatalához szükséges volna. Az irodalmi szakértő meghallgatását nem arra kértem – mint az ítélet tévesen állítja –, hogy verseim irodalmi értékűek-e, hanem arra, hogy az irodalomban az a téma, az a hang, amelyet a vádhatóság inkriminált, nem új, nem kivételes, nem megbotránkozható.”³²

VI. A személyiségi jogvédelem, a művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek

A művészet szabadságát korlátozó ítéletek újabb generációját jelentik azok a döntések, amelyek a személyiségi jogok védelme érdekében korlátozzák az alkotók, elsősorban regényírók művészeti szabadságát. A viták abból fakadhatnak, hogy gyakran az írók regény alakjaihoz élő emberek szolgálnak ihlet forrásként. S amennyiben az ihlető személy magára ismer az esetleg nem a legelőnyösebb színben feltüntetett regényalakban, kezdődhet a magyarázkodás, esetleg a perpatvar.³³

A leghíresebb ilyen ügyek a Mann-családhoz kapcsolódnak. Thomas Mann első regénye, *A Buddenbrook ház* megjelenése után a lübecki polgárok nagyon éles támadásoknak tették ki, miután magukra ismertek a regény néhány alakjában. Emiatt neveztek el a regényírót „saját fészékbe piszkító madárnak”.³⁴ E botrányra született válaszul *Bilse és én* esszéje. Fritz Oswald Bilse: *A kis garnizon* című regénye szemben Thomas

³⁰ MARKOVITS GYÖRGYI – TÓBIÁS ÁRON: *A cenzúra árnyékában*. Budapest: Magvető Kiadó, 1966, 300.

³¹ Uo. 302.

³² Uo. 306.

³³ Az utóbbi idők magyar irodalmi életében GRECSÓ KRISZTIÁN: *Pletykaanyu* című regénye váltott ki hasonló vitákat, de végül nem lett per belőle. Lásd erről: <http://www.elle.hu/article.php?id=451>

³⁴ Lásd erről: FEDOR SEIFERT: *Realität oder Fiktion – Dichtung und allgemeines Persönlichkeitsrecht*. In RAINER JACOBS – HANS-JÜRGEN PAPIER – PETER-KLAUS SCHUSTER (Hrsg.): *Festschrift für Peter Raue*. Carl Heymanns Verlag, 2006, 696–700.

Mann regényével személyiségi jogi perbe keveredett. S a perben A *Buddenbrook házat* is, mint a „Bilse-regények” egy példáját hozták szóba, Thomas Mann ebben az esszében ezek alól a vádak alól próbálja magát tisztázni.³⁵ Megpróbálja megmutatni, hogy mi a különbség a pletyka- illetve botrányirodalom és az olyan valódi művészeti értékekkel rendelkező regények között, mint az ő elsöprő sikert aratott első regénye. „Éppen azért, hogy ... a költő hűségesen alkalmazkodik az ábrázolt jelenség külső jegyeihez, feljogosítja a világot, hogy azt mondhassa rá: Ez tehát X., az meg Y. Ezért aztán a művész áttelekíti és elmélyíti azt, ami különben maszk csupán: saját magát adja hozzá, olyan problémák ábrázolására használja fel a nyersanyagot, melyek attól eredetileg távol állnak, s így olyan helyzetek keletkeznek, olyan cselekmény formálódik, melyhez a modellnek eredetileg nem sok köze volt. Ezek után viszont a közönség feljogosítva érzi magát, hogy a külső hasonlóság alapján minden egyéb részletet is „igaz”-nak, anekdotikus jellegűnek, kolportázsnak, jól értesült fecsegésnek és szenzációéhes pletykának fogjon fel – és máris kész a botrány.”³⁶

A különbség tehát a botrányirodalom és az igazi, védelemre méltó irodalom között, hogy az utóbbi a valós alakokat az író eltávolítja az eredeti kontextusától, és olyan cselekmények, helyzetek részesévé teszi, amihez az élő alaknak nincs sok köze. Thomas Mann életművét övező beazonosító-diskurzus jelzi, hogy milyen mértékben meghatározta az alábbi módszer a regényírását. Ennek ellenére az így megalkotott életműve sikeresen elkerülte a bírósági tárgyalótermeket. Nem úgy az a teszt, amelyet a saját műve védelmében megalkotott. A sors fintora, hogy ezt az érvelést végül fia regényével kapcsán használták fel a német bíróságok.

1. A *Mephisto*-ügy³⁷

Klaus Mann *Mephisto: egy karrier története* című regénye 1936-ban jelent meg Amszterdamban. A háború után legközelebb 1956-ban adták ki Kelet-Berlinben. 1963-ban jelentette be a müncheni Nymphenburger kiadó, hogy szeretné kiadni a regényt Nyugat-Németországban is. A kiadó tervével szemben emelt óvást Peter Gorski, az időközben elhunyt Gustaf Gründgens fogadott fia, azzal az indoklással, hogy a regény, ha rejtett módon is, de Gustaf Gründgensről szól, és becsületsértő ábrázolásával megsértette a személyiségét.

Ezt a keresetet a hamburgi Landgericht elutasította, ez alapján a kiadó 1965-ben piacra dobta a *Mephistót*.

A hamburgi Oberlandgericht az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezte és a regény kiadását megtiltotta. A Bundesgerichtshof megerősítette ezt az ítéletet. A kiadó ezért alkotmányjogi panasszal fordult az a Szövetségi Alkotmánybírósághoz, de az, sajátos körülmények között, szavazat egyenlőség mellett, elutasította azt. A regényt végül csak 1980-ban adták ki.

³⁵ THOMAS MANN: Bilse és én. In Uő.: *Válogatott tanulmányok. II.* Budapest: Magyar Helikon, 1970, 339–351.

³⁶ Uo, 346.

³⁷ BVerfGE 30, 173; A határozat feldolgozásában sokat segített a következő tanulmány: KLAUS OETTINGER: Kunst ist als Kunst nicht justitiabel – der Fall ‘Mephisto’ – zur Begründungsmisere der Justiz in Entscheidungen zur Sache Kunst. In *Text und Applikation*, 163–177.

Lássuk azokat az érveket, amelyek alapján ezt az ügyet a bíróságok eldöntötték!

A kiadó arra hivatkozott, hogy a regény főhőse Hendrik Höfgen, olyan művészek egyike, akit a regény sajátos módon alkotott meg, és aki bár fontos vonatkozásokban kötődik Gründgens személyéhez, de mégis különbözik tőle. A korszak egy kritikus műalkotásáról van szó, az emigráns irodalom egyik legjelentősebb művéről, Klaus Mann életművének legfontosabb darabjáról. Ezek alapján a könyvbetiltás nem egyeztethető össze a vélemény és a művészet szabadságával.

Gründgens személyiségi jogait védők álláspontja szerint a regény visszaél a művészet szabadságával, nyilvánosságra hozatala súlyosan sértené Gründgens alaptörvényben is garantált személyiségi jogait. Ebben az esetben nincs szükség mérlegelésre a személyiségi jogok és a művészet szabadsága között, hiszen Klaus Mann nem művészi törekvések vezették, hanem inkább a gyűlölet.

A hamburgi *Landgericht* megállapította, hogy a Mephisto egy művészeti alkotás, ami szellemi és lelki tartalommal bír, és amit szerző egyéni formába is öntött. Álláspontja szerint egy irodalmi műben nagyobb cselekvési szabadsága van a szerzőnek cselekmény folyásának ábrázolására, mint egy történeti életrajzban. A változtatásoknak van egy olyan játéktere, ami hozzátartozik a művészi alkotás dinamikájához. Természetesen ezzel együtt sem szabad egy műnek becsületsértőnek lenni. Ez alapján megkövetelhető, hogy legalább „nagy vonalakban”, „fő momentumokban” megegyezzen a valósággal.

Igaz, Gustaf Gründgens nincs néven nevezve a könyvben, de személye a fiktív figurában felismerhető. Azonban az is nyilvánvaló, hogy számos tény nem egyezik meg a valósággal. Ezek alapján a bíróság szerint a könyv betiltása a következő okokból nem igazolható:

Egyrészt Klaus Mann regényében nem Gustaf Gründgens életének ábrázolásáról van szó, hanem egy magatartástípusról, egy lelkiismeretlen értelmiségiről, aki a nemzetiszocialista rezsim szolgálatába állt. Aki ebben a típusban Gustaf Gründgenst ismeri fel, mind Gründgens életrajzában, mind a kortárs színházi viszonyokban olyan jól tájékozott, hogy a történelmi és a kitalált tények között nagyon könnyen különbséget tud tenni. Amennyiben pedig kétségei támadnak, a bőségesen rendelkezésre álló Gründgens irodalomból tájékozódhat.

Másrészt a regény 1956 utáni többszöri kelet-német kiadások következtében a Szövetségi Köztársaságban is széles körben elterjedt, olyannyira, hogy a nyugat-német kiadás Gründgens személyiségi jogait már nem is sértené.

Harmadrészt pedig a közvélemény messzemenőkéig érdekelt a *Mephisto* publikálásában, hiszen ez a regény fontos dokumentuma a 1933 utáni emigráció történetének.

A másodfokú bíróság, a hamburgi *Oberlandgericht*, a fentiekkel szemben azt hangsúlyozta, hogy a regény ábrázolta valóság a történelmi valósággal számos ponton megegyezik. A regény a húszas-harmincas évek hamburgi-berlini színházi életét történeti hűséggel visszaadja, valamint a főhős színházi karrierje is megegyezik Gustaf Gründgens szakmai életrajzával. Ezek alapján valószínű, hogy a könyvet elsősorban a színház látogató közönség olvasná, akik tisztában vannak Gründgens színészi és rendezői képességével. Egy ilyen olvasóközönség számára nyilvánvaló, hogy a szerző Höfgen figurájában Gründgens nyilvános és magán életét ábrázolta. Egy ilyen olvasói beállítottsággal azért kell számolnunk, mert a szöveg nem biztosít támpontokat

a valóság és a fikció elválasztására, hiszen mind a történeti, mind a kitalált tényeket ugyanolyan valószínűséggel ábrázolja. Nem idegeníti el Höfgen alakját oly módon Gründgensétől, hogy az olvasó számára is felismerhető legyen. Aki Gründgenst mint színházi embert ismerte, magánéletéről egy olyan ábrázolást kap Höfgen alakján keresztül, ami Gründgens jellemét negatív módon eltorzítja és a becsületét sérti.

A joggyakorlatban elfogadott az, hogy ha valakit becsületsértő kijelentésekkel támadnak, az hasonló módon, éles szavakkal reagálhat a támadásokra. Az ilyesfajta kritikákat védi a véleményszabadság. De ebben az esetben ilyenről nincs szó, hiszen Gründgens nyilvános tevékenysége alatt semmi ehhez hasonlatos nyilatkozatot nem tett. Az igaz, hogy a hitleri hatalomátvétel után is kitöltötte a színházi szerződését, sőt utána a Porosz Állami Színház intendánsává is előlépett, de ezeket a színházi teljesítményének köszönhette. S az nem lehet, hogy minden olyan ember, aki foglalkozását a hitleri hatalomátvétel után is továbbfolytatta, és nem emigrált, az eljátszotta a becsületét. A regény valótlan állításai Gustaf Gründgenst megvetésre méltónak mutatják, sértőek és rágalmazók. Klaus Mann Mephistója egy regény formába öltöztetett gyalázkodó irat.

Végül a bíróság még azt is megállapítja, hogy itt szó sincs a német emigrációról szóló dokumentumról, hanem inkább a korszak egy emigráns nézőpontjából való kritikus ábrázolásáról. A közvélemény egyáltalán nem érdekelt abban, hogy egy hamis képet kapjon a 1933 utáni színházi állapotokról.

A *Bundesgerichtshof* minden lényeges pontban megerősítette az Oberlandgericht ítéletét, csak néhány apróbb kiegészítést tett. Ezek egyike az – kapcsolódva a fentiekhez –, hogy elismeri azt, hogy a regény egy példája annak, ahogy a 1933 utáni német viszonyokat a nemzetiszocialista uralom emigrált ellenfelei visszatükrözik. Azonban ennek a mozzanatnak nincs döntő szerepe az érvelésben.

Végül a *Bundesverfassungsgericht* döntésében egyrészt általános elveket fogalmazott meg a művészet szabadságával kapcsolatban, illetve kidolgozott egy tesztet arra vonatkozóan, hogy az olyan esetekben, amikor a művészet szabadsága a személyiségi jogokkal ütközik, milyen szempontokat vegyünk figyelembe a mérlegelés során.

Egyrészt tehát kimondta a bíróság, hogy a művészet szabadságát nem lehet korlátozni, sem a művészet fogalmának szűkítésével, sem más alkotmányos szakasz kiterjesztő értelmezésével, sem pedig általános, közvetlen alkotmányjogi vonatkozások nélküli klauzulákkal.

Másrészt az adott esetben fennálló alapjogi kollíziót a művészet szabadsága és a személyiségi jog védelme között, csak az adott eset egyedi körülményeire tekintettel lehet eldönteni. Amikor egy műalkotás egy valóságban is létező személyhez kapcsolódó tényekre és adatokra támaszkodik arra kell figyelni, hogy a megalkotott alak az eredeti alakhoz képest, aki a műalkotás anyagának tekinthető, milyen mértékben van bedolgozva a műalkotás anyagába. Az individuum személyes-intím vonatkozásai kellőképpen általánosíthatóvá váltak-e, mennyire objektíválódott a figura, ezek a vonatkozások eloldódtak-e az eredeti személytől.

A határozatot elutasító három bíró közül ketten különvéleményt is megfogalmaztak:

Dr. Stein álláspontja szerint az Oberlandgericht és a Bundesgerichtshof döntései alkotmányellenesek. A bíróságok nem ügyeltek kellőképpen arra, hogy egy műalkotás realitása elsősorban az esztétikai síkon nyugszik. A történelmi valóságot transzcendentálja,

átalakítja, szimbolizálja, ezért a művészeti ábrázolást nem szabad a realitás világának mércéjével mérni, hanem csak a művészetre vonatkozó esztétikai mércékkel.

Azoknak a száma pedig, akik dokumentumként olvassák a művet mára már nem jelentős, ezért nem beszélhetünk a személyiségi jogok megsértéséről.

Ruppe von Brünneck szerint az Alkotmánybíróság a véleményszabadság felől közelítette meg az ügyet, nem pedig a művészet szabadsága felől, ezért állapította meg a személyiségi jogok sérelmét. Azonban a művészet szabadsága korlátozhatatlan védelemben részesülő alapjog, de legalábbis nagyobb védelmet követel, mint a véleményszabadság, s ez alól csak nagyon korlátozott mértékben lehetnek kivételek.

Végül hangsúlyozta, hogy véleménye szerint alkalmas a regény a személyiségi jogok megsértésére, de egy embertelen uralom elleni küzdelem igazolhatja ezt az éles kritikát. Egy ilyen „vészhelyzetben” ez igazolható lehet, akár egyesek személyiségi jogainak megsértése árán is.

Ez után a részletes eset ismertetés után nézzük melyek lehetnek azok a pontok, amelyek a későbbi korlátozó gyakorlat kiindulópontjai lehetnek.

Mindenekelőtt fontos hangsúlyozni, hogy a bíróság elutasította az esztétikai igazságigény önállóságának téziséét, hiszen hangsúlyozta, hogy amennyiben egy műalkotás úgy ragadja meg a körülötte lévő valóságot, hogy a környezetében élők személyiségi adatai, életüknek egyéb tényei megegyeznek a regény alakjainak ábrázolásával, akkor megalapozottan állíthatjuk, hogy a műalkotás nem csak esztétikai realitás, hanem emellett valóságra is hatással van. Igaz ettől a valóságtól az ábrázolás során elrugaszkodik, de ezzel nem veszíti el a képességét arra, hogy a társadalomra hatást gyakoroljon. A reális és a esztétikai világ a műalkotásban egységet képez.

A reálisnak és a fiktívnek ez az egysége, amely lehetővé teszi, hogy megítéljük, vajon tényleg megsértette-e Klaus Mann regénye Gustaf Gründgens személyiségi jogait. A bíróság szerint a műalkotások alkalmasak arra, hogy olyan tartalmakat közvetítsenek, amelyeket az olvasók olyan igazságként értelmeznek, mint ahogy mondjuk a történelmi munkák által közvetített tényeket.

Igen, de ez a felfogásunkhoz közelebb álló esztétikai felfogás egy olyan érvelésnek szolgál támasztékul, amely végül a vélemény korlátozást mellett foglal állást. Vélemény szerint azonban nincs szükségszerű kapcsolat a fenti műalkotás felfogás és a szabadságjog korlátozás között. A kérdés egy másik szinten dől el, mégpedig ott, hogy milyen súlyt tulajdonítunk a kérdéses műalkotásnak a társadalmi kommunikációban. Az-e a fontosabb, hogy a közösség tagjai teljesebb képet tudjanak kapni a 1933 utáni Németország történetéről, vagy Gustaf Gründgens személyiségi jogainak sérelme. Vajon ez a sérelem elégséges indok-e ahhoz, hogy a véleményszabadságot korlátozzuk. A bíróság végül is e két fontos érdek közül a személyiségi jogok védelmét tüntette ki.

Ennek következménye az a Thomas Manntól kölcsönzött agyafűrt teszt, amely szerint attól függően lehet megállapítani a személyiségi jogok megsértését, hogy mennyire oldódott el a regényben megalkotott figura az ihlet forrásául szolgáló létező személytől. Amennyiben a bíróság a véleményszabadság fontossága mellett állt volna ki, erre a tesztre nem lett volna szükség. Maga a teszt végül, mivel már egy előzetesen felállított értékrangsoron nyugszik, a véleményszabadság korlátozó irányba mozdította a gyakorlatot minden ellenkező deklarációja ellenére.

2. A *Mephisto*-döntés öröksége

A *Mephisto*-döntésben kiformált dogmatika szellemében Reinhard Liebermann *Das Ende des Kanzellers*, Maxim Biller *Esra* vagy Alban Nikolai Herbst *Meere* könyvei kizárólag a társadalomra gyakorolt hatásukra korlátozva értelmeződtek. S mindhárom esetben megállapították a bíróságok a személyiségi jogok sérelmét.³⁸

A hamburgi Oberlandgericht³⁹ szerint a *Das Ende des Kanzellers – Der finale Rettungsschuss* című regény, amely Gerhard Schröder kancellár elleni merénylet előkészületéről és megvalósulásáról szól megsérti Schröder személyiségi jogait. A bíróság szerint ugyanis nem zárható ki, hogy a kancellár politikájával elégedetlen olvasó a könyv hatására fontolóra venne egy merényletet a szövetségi kancellár ellen. Ezért nem tartotta védelemre méltónak a könyvet, és a kancellár kérelmének megfelelően betiltotta.

A másik ügyben, az *Esra*⁴⁰ esetében a müncheni Landgericht a regény főhősének Esrának és az író korábbi szerelmének lényeges hasonlóságát állapította meg. A bíróság megállapította, hogy a könyvben ábrázolt családi kapcsolatok egy az egyben megfelelnek a valóságnak, tehát a regény alakok nem függetlenedtek el a valós alakoktól, ez alapján megalapozottnak találta, hogy a regény megsértette felperes személyiségi jogait.

A harmadik ügyben,⁴¹ a festő Fichte és a fiatal szerelmének Irenének a szerelmi történetét elmesélő *Meere* című regénnyel kapcsolatban a berlini Landgericht megállapította, hogy a könyvterjesztése és nyilvánosságra hozatala sérti a felperes intimszféráját. A döntés azért érdekes, mert a bíróság úgy állapította meg a személyiségi jogok megsértését, hogy kétségei voltak afelől, hogy egy szűkebb körön kívül bárki felismerne volna ezt a kapcsolatot, a regény főhőse és a felperes között. De mivel egy különösen érzékeny területre, a szexuális életre vonatkoztak a sérelmes ábrázolások, attól függetlenül, hogy a leírt jelenetek valóságosak voltak-e vagy csak az író fantáziájának szüleményei, mivel azoknak az olvasók számára, akik felismerték az a benyomásuk lesz, hogy ez ténylegesen megtörtént, a bíróság betiltotta a könyvet. Az egyértelműen felismerhető felperesnek ugyanis joga van ahhoz, hogy megakadályozza, hogy egy át nem élt, de az olvasó által azonban lehetségesnek tartott szexualitással kapcsolatba hozzák.

Ladeur szerint ezeknek a döntéseknek az a legnagyobb problémája, hogy az irodalmi műveket csak valóság vonatkozásuk felől olvassák, és nem vesznek tudomást annak fiktív jellegéről, s arról, hogy ezek a műalkotások még sok egyéb módon kapcsolatba hozható a való világgal. Az irodalom társadalmi funkcióihoz tartozik az is, hogy értelmezze, jelentéssel ruházza fel hétköznapi életünket, vagy hogy olyan témákat szöbe hozzon, amelyekről egyébként nem folyik nyilvános párbeszéd (a tabuk áttörése) stb. Ám ezeket a vonatkozásokat a regények értelmezése során figyelmen kívül hagyták a bíróságok.

³⁸ KARL-HEINZ LADEUR – TOBIAS GOSTOMZYK: Mephisto reloaded – Zu den Bücherverboten der Jahre 2003/2004 und der Notwendigkeit, die Kunstfreiheit auf eine Risikobetrachtung umzustellen. *Neue Juristische Wochenschrift*, 2005/9, 566–569.

³⁹ Uo. 567.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo. 567–568.

Kétséges, hogy egy regényben ábrázolt merénylet olyan reális veszélyt jelentene a Szövetségi Kancellára, ami igazolná a szabadsá jog korlátozást. De az is aggályos, ha már a szűk ismerősi kör rosszízű pletykáitól való félelem is igazolhat az alap jog korlátozást.

Figyelemreméltó, hogy ezeknél a döntéseknél milyen mechanikusan alkalmazták a rendes bíróságok az alkotmánybíróság által alkalmazott „eloldódási-tesztet”, mintegy előjátékként a véleményszabadság és ezen belül a kiemelt védelemben részesített művészeti szabadság korlátozásához.

Visszatérve a kiinduló kérdésünkhöz, milyen kapcsolat van az esztétikai ítéletek, és a művészet szabadságának határainak megvonása között. A *Mephisto*-határozat alapján rögzíthetjük, hogy nincs szükségszerű kapcsolat, állításunk az volt, hogy a műalkotás valóságtól eloldódásának tesztje előfeltételezi a személyiségi jogok nagyobb súlyát, hiszen ellenkező esetben erre a tesztre nem lenne szükség, illetve nem ezeket az érveket kellene mérlegelni.

Másfelől viszont arra jutottunk, hogy amennyiben a műalkotások megítélésében szerepet játszik egy esztétikai felfogás, akkor az szélesítheti a korlátozások lehetőségét.

Végül arra kell felhívni a figyelmet, hogy azokban az alkotmányos demokráciákban, ahol külön szakasz védelmezi a művészet szabadságát, a műalkotás fogalmának meghatározási kényszere miatt mindig ki lesz téve az esztétizálás kísértésének, ezért megnyugtatóbb lenne, ha nem is szerepelne az alkotmányban, hanem a véleményszabadság keretében garantálnák.

